

Росстальна О. А.,

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри іноземної філології

Національного університету «Чернігівська політехніка»

ІНТЕРПРЕТАЦІЯ ЖАНРУ «РІЗДВЯНОЇ ІСТОРІЇ» У РОМАНІ МЕТТА ГЕЙГА «ХЛОПЧИК НА ІМ'Я РІЗДВО»

Анотація. Статтю присвячено вивченню інтерпретації жанру «різдвяної історії/різдвяного оповідання» у романі відомого сучасного англійського письменника Метта Гейга (народ. 1975 р.) «Хлопчик на ім'я Різдво». «Різдвяні оповідання» або «різдвяні історії» – особливий жанр творів, пов'язаних з календарним часом Різдва, утверджується в англійській літературі XIX ст. у творчості Ч. Дікенса. У XIX ст. до «різдвяних оповідань» зверталися Е. А. Т. Гофман, Г.-К. Андерсен, М. Гоголь та інші майстри слова. У романі «Хлопчик на ім'я Різдво», першому із серії дитячих «різдвяних романів» Метта Гейга, поєднуються риси класичного «різдвяного оповідання» та казок. Сюжет твору, що написаний про дитинство Санта-Клауса/Святого Миколая, побудований на казковому мотиві випробування та структурується за моделлю героїчного епосу. Проте твір одночасно постає своєрідною енциклопедією Різдвяних традицій. Ознаки «різдвяного оповідання» (документальність, акцент на побутові деталі, відкритий фінал) поєднуються з традиційними казковими елементами (чарівні помічники та істоти, дива тощо). Один з найважливіших складників «різдвяної історії» – образ-символ дому – має подвійну семантику в романі та символізує два життя Ніколаса. Образи обох домівок представлені як бінарні опозиції (холод – тепло; голод – ситість; злидні – достаток; сум – радість). Особлива часова організація твору, символічність Різдва як часу оновлення та переродження, доповнюють низку ознак «різдвяної історії». Важливим компонентом твору виступає контраст світу дітей та дорослих. Ніколас зображується носієм високих моральних цінностей, захищає слабких навіть тоді, коли йому самому загрожує загибель. Натомість переважна більшість дорослих наділяється негативними рисами та якостями, а їх вчинки порушують крихку гармонію чарівного світу ельфів. Роман має відкритий фінал (одна з ознак «різдвяних історій»), що згодом буде використано письменником для створення сиквелу. Відтак у творі «Хлопчик на ім'я Різдво» риси класичної «різдвяної історії» доповнюються ознаками казки, героїчного епосу та алюзіями до творів класичної літератури.

Ключові слова: «різдвяне оповідання/різдвяна історія», казка, часопростір, випробування, сюжет.

Сучасна англійська дитяча література багата й різноманітна. Початок XX ст., відомий як «Золота доба дитячої літератури», відзначився появою великої кількості творів, що сьогодні визнані класикою та багато в чому визначили вектори розвитку дитячої європейської літератури сучасності. У XXI ст. Англія залишається в авангарді розвитку європейської дитячої літератури і продовжує утримувати лідируючі позиції передусім завдяки романам Дж. Роулінг про Гаррі Поттера. Твори сучасної англійської дитячої літератури часто спираються на традиції класичної англійської та європейської

літератури. Окреме місце серед творів сучасної дитячої літератури посідають так звані «різдвяні історії», що зберігають тісний зв'язок із «різдвяним оповіданням» XIX століття. Дослідження феномену «різдвяного оповідання» у англійській літературі представлені у працях Н. Шевчук, І. Буркут, Т. Белімової, проте твори відомого англійського прозаїка М. Гейга досі не стали предметом окремої літературознавчої розвідки. Відтак мета статті – проаналізувати роман «Хлопчик на ім'я Різдво» як приклад сучасного варіанту «різдвяної історії».

Твори сучасного англійського письменника Метта Гейга «Хлопчик на ім'я Різдво», «Дівчинка, яка врятувала Різдво», «Батечко Різдво і я» та «Правдива Піксі» складають серію дитячих «різдвяних романів», що здобули любов читачів по всьому світу.

Перший із чотирьох творів – «Хлопчик на ім'я Різдво» (A Boy Called Christmas) було надруковано 2015 року. Книга стала бестселером, здобула кілька престижних літературних нагород і була екранізована 2021 року.

Твір Метта Гейга можна назвати своєрідною енциклопедією Різдва, адже читачам розповідають про походження найвідоміших атрибутів свята та Різдвяних традицій. У сюжеті поєднуються казкові мотиви та традиції жанру «різдвяного оповідання».

Утвердження «різдвяного оповідання» в XIX ст. відбулося в англійській літературі у творчості Ч. Дікенса. До появи «Різдвяних оповідань» такі тексти в англійській літературі були одиничними. З циклу творів Ч. Дікенса розпочинається новий етап в історії жанру, оскільки саме в подібних творах використано художні можливості сакрального часу для глибшого розкриття соціальних механізмів історичної дійсності. Дікенс переосмислив ідею рідвяного оповідання, змінив його настрій і жанрову наповненість. Звернення митця до цього жанру не було випадковим, а мало цілеспрямовано-системний характер: від часу появи «Різдвяної пісні у прозі», першого твору циклу, письменник щорічно (від 1843 до 1867, окрім 1847 року) писав рідвяні оповідання. Перші п'ять творів із цього ряду і склали цикл «Різдвяних оповідань», всі інші були опубліковані у рідвяних номерах журналів «Цілий рік» та «Домашнє читання» [1, с. 7].

Починаючи з 1850 р., у заснованому Дікенсом журналі «Домашнє читання» щорічно один номер присвячувався рідвяним оповіданням, авторами яких окрім Дікенса були постійні співавтори журналу – В. Колінз, Е. Гаскел та інші.

Журнальні рідвяні оповідання, за винятком кількох, мали однакову схему: цикл новел або оповідань, із яких лише кілька належало перу Ч. Дікенса, а решта – іншим авторам (найчастіше Ч. Дікенс писав у співавторстві з В. Колінзом). Тематика, настрій, ідейне спрямування цих творів відзначалися різноманітністю та строкатістю, і лише обрамлення – наскрізна опо-

відна ситуація, створення якої брав на себе Ч. Дікенс, робила твір композиційно цілісним. Отже, поява таких творів призвела до ускладнення структури цього жанрового різновиду [1, с. 5]. У XIX ст. до «різдвяних оповідань» зверталися і інші письменники (Е. А. Т. Гофман «Лускунчик і мишачий король», Г.-К. Андерсен «Ялинка», М. Гоголь «Ніч перед Різдвом» тощо).

Як зазначає літературознавиця О. Кравець, Ч. Дікенс розробив особливу концепцію різдвяного жанру як рухливу модель, в якій активно розвивалися варіативні номінації та синтезувалися структурні елементи різних жанрів. Основними рисами різдвяних історій Ч. Дікенса дослідниця виділяє документальність, акцент на побутові деталі, використання елементів сміхової культури (гумор, сатира, пародія тощо), відкритий фінал. Однією з головних особливостей «різдвяних оповідань» Ч. Дікенса О. Кравець називає «інтерес до теми соціального зла, проте неможливість його вирішити за допомогою інструментів існуючого державного ладу, відтак реалістичні проблеми вирішуються за допомогою фантастичних або утопічних образів, а вирішення конфліктів нагадує диво» [2, с. 100].

За нашим спостереженням, саме така концепція різдвяного жанру покладена в основу роману Метта Гейга «Хлопчик на ім'я Різдво». Твір, написаний у формі «альтернативної біографії» Санта-Клауса/Святого Миколая, містить історію хлопчика з бідної родини Ніколаса, який, пройшовши багато випробувань, стає Батечком Різдво, що дарує свято усім дітям на землі. У романі поєднуються елементи «різдвяного оповідання» та літературної казки.

Головною особливістю «різдвяних» творів є специфічна організація часу та простору.

Традиційно час Різдва вважається точкою найбільшого релігійного синкретизму, а тому важливу роль у подіях, що відбуваються в зазначений час, відіграє мотив другого народження (християнське народження Христа), тобто в сюжеті такого твору завжди присутнє очікування перетворення, оновлення. За спостереженнями Н. Шевчук, такі ініціації переродження чи відродження можна представити у вигляді умовних моделей. Одні моделі ілюструють роль свята – вічного двигуна оновлення, піддають сумніву можливість очікування ініціаційних зрушень у реальності, проте не заперечують їх як такі. Інші демонструють невідповідність життя і вищих істин, де навіть смерть не є порятунком і шляхом досягнення чогось бажаного та ідеального [1, с. 12]. Оновлення життя у такий спосіб не заперечується, проте вважається неможливим саме в рамках даного соціально-історичного часу. Кожна з моделей працює в режимі очікування ініціаційного моменту, при чому він може бути втілений за допомогою різних підходів.

Зауважимо, що у хронотопно-символічному тлумаченні різдвяна ніч має декілька контамінаційних значень. У природі – це ніч зимового сонцестояння, у міфології вона пов'язана з міфами про народження Всесвіту та сонця-бога, у християнському вченні – ніч народження Христа. У сукупності – це наймогутніша у календарному циклі ніч, яка має найбільшу потенційну силу народжувати.

За визначенням Н. Шевчук, дана темпоральна точка володіє в цьому жанрі надзвичайно високою емоційно-ціннісною інтенсивністю. Час Різдва стає точкою початку якісно нового витка життя [1, с. 14].

У творі Метта Гейга Різдво наділяється саме такою інтенсивністю. По-перше, Різдво – це домашнє пестливе прізвисько

хлопчика Ніколаса. Саме так його називала мама, яка трагічно загинула, коли хлопчику було шість. Кожен раз, як хлопчик чує прізвисько від батька (це відбувається нечасто), він ніби сповнюється сил. Саме це ім'я – Батечко Різдво – обирає Ніколас, коли стає повноцінним мешканцем спільноти ельфів. По-друге, час Різдва – час найбільших випробувань і перемог героя. Ніколас повертає ельфійське дитинча, що його викрадають люди; повертає ельфам радість святкування Різдва, заборонену похмурим Батечком Воделем; започатковує традицію подарунків. Відтак саме Різдво з Батечком Різдво розпочинає нову епоху життя для ельфів та людей.

Образ дому – особливий складник усіх різдвяних історій – у творі «Хлопчик на ім'я Різдво» представлений двома локаціями та має подвійну семантику. Перший дім – маленький холодний дерев'яний будиночок у Фінляндії, в якому народився і виріс Ніколас. Будиночок стоїть у лісі, далеко від інших. Батько, лісоруб Джоел, і син задовольняються дуже скромними вигодами. Після трагічної загибелі дружини Джоел перестає усміхатися та ніби втрачає відчуття життя. Хлопчик не має друзів та іграшок. Єдиними принадами дитинства є санчата, які колись зробив батько, та лялька з ріпаку, що її вирізала мама. Втрата обох принад (батько забирає санчата з собою, коли вирушає в експедицію на пошуки ельфів разом з іншими мисливцями, зла тітка ріже ріпакову ляльку в суп) слугують символічним завершенням дитинства та зумовлюють перехід до дорослих випробувань. Саме з появою тітки, злої, жорстокої та сварливої Карлотти, дім остаточно перестає бути місцем, придатним для життя, відтак Ніколас іде з дому та вирушає на пошуки батька.

Новий дім, що Ніколас знаходить у ельфів після довгих поневірянь, уособлює теплоту і затишок – це місце, де завжди тепло та багато солодощів (основна їжа ельфів). Описи обох домівок деталізовані, що відповідає традиції «різдвяних історій». Країна Ельфів зображується своєрідною утопією, де панує достаток і радість.

Головний герой фактично проживає два життя, а твір будується за моделлю героїчного епосу (народження героя, втрата батьків у ранньому віці, випробування та їх подолання за допомогою помічників, надзвичайні здібності, здобуття слави тощо). Першим життям називаємо бідне життя у Фінляндії з батьком лісорубом, що закінчується символічним виходом у великий небезпечний світ (ініціація). Шлях героя до другого, нового життя, пов'язаний з випробуваннями (він потерпає від голоду та холоду, бореться з несправедливістю та людською жорстокістю). Хлопчик виявляється носієм вищих моральних цінностей, ніж дорослі. Він намагається звільнити з полону ельфійське дитинча і вступає в протиборство з дорослими чоловіками. Матеріальні речі, що видавалися йому важливими у першому, так званому «людському» житті – іграшки, які хлопець бачив на вітрині магазину в місті та про які мріяв, втрачають свою цінність, видаються дріб'язковими. Насправді важливими стають речі нематеріальні – життя, дружба, радість і сміх. Із загибеллю батька Ніколас втрачає свою родину, але знаходить її знову в Країні Ельфів. Таким чином письменник звертається до дікенсівської репрезентації образу дитини. Подібно до головного героя роману «Пригоди Олівера Твіста» Ніколас знайшов щастя в Країні Ельфів після того, як гідно подолав усі випробування та залишився щирим і чесним. Чесноти хлопця контрастують із жадібністю та жорстокістю дорослих.

Епізоди появи Ніколаса у Країні Ельфів – відсилка до першої частини роману Дж. Свіфта «Мандри Гулівера». Поява високого хлопця-підлітка серед маленьких ельфів спричиняє справжню паніку. Батечко Водель, який дуже негативно ставився до веселощів і всього нового, розсердився, коли дізнався про незваного гостя, і наказав запроторити Ніколаса до в'язниці (алюзія епізоду ув'язнення Гулівера ліліпутами). Кмітливість дозволила хлопцеві вирватися із в'язниці, а зустріч з піксі Правди стала доленосною.

Твір Метта Гейга можна назвати своєрідною енциклопедією Різдва, адже читачам розповідають про походження найвідоміших атрибутів свята та Різдвяних традицій. Так, традиції вкладати подарунки в панчохи пов'язана з кумедним випадком: руки одного з ельфів були переповнені подарунками, та, щоб не розгубити їх, він стягнув одну із смугастих панчіх і складає туди іграшки. Червоний ковпак Санти – згадка про батька головного героя, адже саме такий головний убір носив Джоел-лісоруб. Дівчинка Амелія пише батечку Різдва листа з проханням зцілити її маму, відтак вона започатковує традицію написання різдвяних листів. Санчата, на яких Санта (Батечко Різдва) може облетіти Землю за одну ніч, щоб принести подарунки усім дітям, зберігають зв'язок між двома життями героя. Санчата – єдиний подарунок від батька, що залишився у хлопця після смерті Джоела-лісоруба.

Просторовий світ твору символічно поділяється на «свій» (звичний, знайомий, захищений) та «чужий» (невідомий, сповнений небезпек та загроз). Батько і син живуть дуже ізольовано. «Свій» світ для них репрезентує Ліс. Не дарма рятівне замовляння, що повторює спочатку батько, а потім і хлопчик, зустрівшись із небезпекою, звучить «Стань лісом». Ліс дає маленькій родині засоби для існування (батько працює лісорубом) та їжу (єдина гаряча страва, що можуть собі дозволити батько і син, – грибний суп). В лісі живе мишеня – друг хлопчика, в лісі Ніколас зустріне супутника, помічника та рятівника – оленя Бліцкрена.

Вихід батька і сина до «чужого» світу впливає на них по-різному. Джоел погоджується на пропозицію Мисливця приєднатися до експедиції, що має на меті пошуки ельфів, і залишає сина та дім. За кілька місяців Ніколас вирушає на пошуки батька, не витримавши знущань тітки Карлотти.

Дорога Ніколаса до Країни Ельфів нового життя – шлях на межі життя та смерті – хлопчик ледь не помирає від холоду та голоду, відтак прослідковуємо традиційний казковий мотив випробування. Чим страшніші його поєдинок, тим більше він цінує радості життя в ельфійській спільноті: тепло, затишок та достаток смачної їжі. Проте навіть із набуттям прихистку в країні Ельфів випробування героя не завершуються, а переходять на новий рівень. За нашим спостереженням Ніколас проходить три головних випробування: дорога до Країни Ельфів, порятунок дитинча ельфів та порятунок Різдва. Відтак у творі використовується традиційний казковий мотив та символіка числа три.

Значне місце у творі М. Гейга займають казкові елементи – помічники (стара жінка, що дає Ніколасу теплий платок і мапу; олень, що допомагає хлопцю подолати частину шляху; старенький ельф, який повертає героя до життя чарами надії); дива (у творі вони трапляються завдяки вірі головного героя – Ніколаса зміг побачити селище ельфів, піднятися у повітря, змусити Оленів літати тощо); чарівні істоти (ельфи, піксії, тролі та інші).

Сюжет твору структурується за допомогою мотиву випробування. Ніколас страждає від голоду та холоду, зустрічається з жорстокістю дорослих, проте зберігає людяність та робить усе, щоб повернути дитинча ельфів, яке викрадають люди, а згодом допомагає ельфам повернути радість святкування Різдва. У випадку Ніколаса пригоди, що стають ініціативою, завершуються фактичним переходом підлітка до дорослого життя. Обрання головою ельфійської спільноти та вибір імені Батечко Різдва – відмова від людського життя та прийняття серйозних обов'язків. Відтак можемо говорити про реалізацію «різдвяної історії» моделі Ч. Дікенса, у якій Різдва стає відправною точкою переродження героя, а добро й надія перемагають. Твір має відкритий фінал, адже батечко Різдва повинен буде допомогти Амелії, яка написала йому листа. Цим подіям автор присвятить другий роман різдвяної серії «Дівчинка, яка врятувала Різдва».

Роман Метта Гейга «Хлопчик на ім'я Різдва» містить багато ознак класичної «різдвяної історії», які доповнюються ознаками казки, героїчного епосу та алюзіями до творів класичної літератури. Разом із тим твір має характер своєрідної енциклопедії, що пояснює походження традиційних атрибутів Різдва. Таке розмаїття поєднання дозволяє говорити про важливу роль традицій та переосмислення класики у текстах сучасних письменників.

Література:

1. Шевчук Н.В. «Різдвяні оповіді» Ч. Дікенса у хронологічно-типологічних зв'язках : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.01.04 «Література зарубіжних країн». Львів, 2001. 19 с.
2. Кравець О. Архетип різдвяної казки в українських та хорватських інтерпретаціях. Султанівські читання. 2021. № 10, С. 95–103.
3. Гейг М. Хлопчик на ім'я Різдва. Харків: Жорж, 2018. 288 с.

Rosstalna O. An interpretation of the “Christmas story” genre in Matt Haig’s novel “A Boy Called Christmas”

Summary. The article is the study of the interpretation of “Christmas story/Christmas tales” genre in the novel “A Boy Called Christmas” by the famous contemporary English writer Matt Haig (born in 1975). “Christmas stories” is a special genre related to the calendar time of Christmas, established in the English literature of the nineteenth century in the works of Dickens. In the nineteenth century, E. A. T. Hoffman, H.K. Anderson, M. Hohol and other masters of the word turned to “Christmas stories”. The novel “A Boy Called Christmas”, the first in a series of children’s “Christmas novels” by Matt Haig, combines the features of a classic “Christmas story” and fairy tales. The plot of the novel, which is about the childhood of Santa Claus/St. Nicholas, is based on the fairy-tale motif of the test and is structured on the model of a heroic epic. At the same time, however, the novel is a kind of encyclopedia of Christmas traditions. The features of a “Christmas story” (documentary, emphasis on everyday details, open ending) are combined with traditional fairy tale elements (magical helpers and creatures, miracles, etc.). One of the most important components of the “Christmas story” – the symbol of home – has double semantics in the novel and symbolizes Nicholas’ two lives. The images of the two houses are presented as binary oppositions (cold – warmth; hunger – satiety; poverty – prosperity; sadness – joy). The special temporal organization of the novel, the symbolism of Christmas as a time of renewal and rebirth, complement a number of features of the “Christmas story”. An important component of the work is the contrast

between the worlds of children and adults. Nicholas appears to be a carrier of high moral values who protects the weak, even if his own life is in danger. He is in contrast with the vast majority of adults endowed with negative traits and qualities, and their actions disrupt the fragile harmony of the magical world of the elves. The novel has an open ending (one of the features

of “Christmas stories”), which the writer will later use to create a sequel. Thus, “A Boy Called Christmas” combines the features of a classic “Christmas story” with those of a fairy tale, a heroic epic, and allusions to works of classical literature.

Key words: “Christmas story”, fairy tale, time and space, trials, plot.